

Женщины, изменившие историю Казахстана: Гульсум Асфендиярова

Медицина – это всегда благородство, доброта и чувство радости. Первая казахская женщина-врач Гульсум Асфендиярова обладала именно этими качествами.

И хотя фамилия Асфендияровых широко известна благодаря младшему брату Гульсум — Санжару Асфендиярову, именно она была первой в семье, кто связал фамилию Асфендияровых с медициной.

Умми-Гульсум Асфендиярова родилась в Ташкенте в 1880 году. Ее мать была потомком Абылай хана, а отец служил военным переводчиком. Семья считалась знатной и образованной.

В детстве Гульсум часто видела вокруг больных людей, которым никто не мог помочь, в основном это были женщины и дети. Это

наложило печать на дальнейшую судьбу девушки. Гульсум всем сердцем всегда хотела помочь нуждающимся, и в этот момент у нее и зародилась мечта — стать доктором.

Училась она в Петербурге, в первом Женском медицинском институте. Это было уникальное заведение для того времени, ведь в других европейских вузах женщины не могли получать высшее медицинское образование. В вузе могли учиться только знатные и богатые личности. Но Гульсум улыбнулась удача. В институте объявили конкурс, где можно было выиграть 10 стипендий на обучение. В числе счастливиц оказалась наша героиня.

При обучении Гульсум столкнулась с такими проблемами, как невероятный холод (она родом из теплого края), голод (в годы учебы шли народные волнения, теракты, забастовки) и одиночество. Ей стало намного легче, когда на последнем курсе обучения к ней приехал ее младший брат Санжар, чтобы учиться в Военно-медицинской академии.

Гульсум и Мариям Асфендияровы вместе со студентами-казахами в Санкт-Петербурге, 1907 год

В 1908 году стипендиатка вернулась в родные края, окончив обучение на отлично, и начала работать по профессии. Так Умми-Гульсум Асфендиярова стала первой казашкой с дипломом о высшем медицинском образовании.

Девушка была предана родине и хотела исполнить свою давнюю мечту. Она попросила направить ее именно в Туркестанский военный округ. Желание Гульсум исполнилось. Она была

единственным врачом на восемь тысяч человек, но Асфендиярова хорошо справлялась со своими обязанностями. Ее волновало, в каких условиях живут люди: она не только лечила людей, но и просвещала их, рассказывала про личную гигиену и профилактику распространенных болезней. Гульсум стала врачом, который впервые в истории Туркестанского края провел кесарево сечение, сохранив жизни и роженицы, и младенца.

Гульсум Асфендиярова вместе с коллегами из Ташкентской женской больницы, 1923 год

Началась война, девушка вернулась к семье в Ташкент. Она не сидела сложа руки и открыла свое акушерско-гинекологическое отделение на 30 мест. Позже Гульсум стала директором городского роддома, открыла курсы акушерок. В 1918 году она была делегатом от Ташкента на Всероссийском съезде мусульманок, долго преподавала в Ташкентском медицинском техникуме, писала статьи для журналов и продолжала вести просветительскую деятельность.

У Гульсум Асфендияровой не было мужа и детей. Первая казахская женщина-врач посвятила всю свою жизнь медицине и помощи людям, как и мечтала об этом с детства.

Алғашқы дәрігер

Үммі Гүлсім Ташкенттегі мектепті бітірген соң Санкт-Петербургтағы Қыздар медициналық институтына оқуға түседі. Осылайша, оның маңдайына қазақ әйелдерінің арасынан шыққан тұңғыш дәрігер аты жазылды. Оны 1908 жылы бітірді. Оқуды аяқтаған соң елге оралады.

Темірлан дәрігерлік учаскесінде 1908 жылдың 27 шілдесінен бастап жұмыс істейді. Мұндағы 4 жыл қызметтен соң Ферғана облысы, Наманган уезінің Пап ауылының дәрігерлік учаскесіне дәрігер боп ауысады. Кейінірек Хиуа қаласындағы 100 орындық аурухананың құрылысы басталып, Үммі Гүлсімді сонда шақырады.

Үммі Гүлсімнің 1912 жылы әкесіне жазған мынадай хаты сақталыпты:

«Қымбатты әке! Сіз маған құрметті уәзір Акбар Ислам Қожаның хатын жібердіңіз және онда Хиуада жаңадан ашылған ауруханада қандай қызмет атқара алатыным туралы хабарлауды сұрапты. Бұл сұрақ мені тығырыққа тіреді: аурухана психологиялық ауытқуды емдейтін госпиталь сияқты мекемелерде шенділер штаты, оларда қызмет істейтіндер, алдын ала дайындалған және көпшілікке жарияланған қызметкерлер бар. Егер мен қойған талап белгіленген шарттармен сәйкес келмесе, өте ыңғайсыз жағдайда қаламын. Сол себепті мен сұраққа нақты жауап бере алмаймын. Бұл сұрақтың жауабы менің ойымда Хазірет ханның мейірімді рақымының қарауымен шешілуі тиіс. Маған Хиуадағы бұрын-соңды болмаған әйелдер ауруханасындағы жұмыс істеу туралы ұсыныс үлкен сенімнің белгісі болды. Егер мен Хазірет ханның рақымымен Хиуаға дәрігер болып барсам, туған мұсылман халқымның пайдасына адал жұмыс істеуге және Хазірет ханның, оның көңілі ақ тұрғындарының сенімін ақтауға тырысамын» деген.

1913 жылы ол Хиуаға ауысады. Сол жылы жергілікті дәрігер екеуі жүкті әйелдің жатырына ота жасап, ананы да, іштегі 8 айлық баланы да аман қалып қалады. Бұл сол кездегі үлкен оқиға болатын. Бірақ Гүлсім Хиуада көп тұрақтай алмай, Ташкентке ауысады. Бұнда келісімен жаңадан ашылып жатқан перзентханаға бас дәрігер қызметіне тағайындалады. Осы кезеңде қалада акушерлік курстарын ашқаны жөнінде де деректер бар. Онда қыздарды қабылдап, оқытады. Нәтижесінде, Ташкентте медициналық жүйе ілгерілеп, ана мен бала өлімі азайған.

1917 жылғы Ақпан революциясынан кейін Асфендияровтар әулеті саяси істерге бел шеше кіріскен. Әкесі Сейітжафар да, інісі Санжар да онымен бірге болды. Гүлсім Түркістан атқару комитетіне мүше болып, әйелдер мәселесін, әсіресе әйелдер денсаулығына қатысты мәселелерді жиі көтерген. Солайша тұтас өмірін медицина саласына арнап, 1937 жылы 57 жасында өмірден өтеді.

Ташкенттегі акушерлік курста Гүлсім бірнеше шәкірт тәрбиеледі. Олардың ішіндегі ең беделдісі – Аққағаз Досжанова.

Қамқор ректор

Санжар Асфендияровтың қоғамдық-саяси істеріне көз жүгіртсеңіз, шым-шытырыққа тап боласыз. Аз уақыттың ішінде соншама жұмысты атқару, бір қарағанда, мүмкін де емес сияқты. Алайда оның бәрі Санжардың әзиз басынан өтіп, істері қағазға қатталыпты. Бұлтарудың жөні жоқ. Ташкенттегі мектепті бітіргеннен кейінгі өмірінде тыным жоқ. Мектептен соң Санкт-Петербург мемлекеттік университетіне түсуді көздейді. Таңдағаны – заң бөлімі. Алайда іріктеуден өтпей қалады. Себебі оны мектепте «Закон Божий» мен латын тілі пәндерін оқытпаған.

Алайда әпкесі Гүлсім оны ауылға қайта жібергісі жоқ. Келген екенсің, оқуың керек деп, Императорлық әскери-медициналық академияға құжат тапсыртады. Арадағы дайындықпен келесі жылы осында оқуға түсіп кетеді. Зиялы ортада тәрбиеленіп өскен ол Петерборда да білім қуған жастардың ортасында болады.

1912 жылы әскери-медициналық академияны бітірді. Одан кейін мемлекеттік қызметті өтеу үшін Ауғанстан мен Бұқара әмірлігінің шекарасындағы Термез бекінісінде қызметі басталады. Одан кейін 10-Түркістан атқыштар полкіне келеді. Келесі жылы Бірінші дүниежүзілік соғыс басталады да, 5-Түркістан полкінде аға дәрігер болады.

Санжардың шым-шытырық қызметі осылай басталып кетеді. Соғыс кезінде тұтқынға түседі де, патша билігінің опасыздығына көзі жетеді. Содан бастап саяси көзқарасы өзгереді. Алда Түркістандағы Денсаулық сақтау мен жер-су шаруашылығының наркомы, аштықпен күрес комиссиясы, жаңа түрік әліпбиін құрастыру, Н.Нариманов атындағы Мәскеу шығыстану институтының және КСРО Шығыс халықтарының этностық және ұлттық мәдениеттерін зерттеу институтының директоры, Қазақ мемлекеттік университетін құру және оны басқару, Қазақ медициналық институтының алғашқы директоры, Қазақ АКСР Денсаулық сақтау халкомы, КСРО Ғылым академиясы Қазақ филиалы төрағасының бірінші орынбасары секілді қызметтер тұрды.

Санжардың осындай қат-қабат қызметке толық өмірін қарап отырып, оның жаны сүйген саласы қайсы болды дегің келеді. Әу баста заңгерлікті оқығысы кеп, кейін әскери медицинаны оқып, түрлі жұқпалы ауруларды зерттеп, оларды емдеп, кейін саяси істерге араласып кеткенде де оның ойында бір-ақ нәрсе тұрғаны аңғарылады. Ол – ғылым. Себебі жастайынан әкесі әкеп берген сан түрлі кітапты оқығаны бар. Оның үстіне Қазақ мемлекеттік университеті құрылғанда оның ректоры боп қана жүре бермей, өзі бас болып

тарих факультетін ашуы және оның сабақтарын өзі жүргізуі осыған дәлел. Қолда бір оқулық жоқ. *«Адам баласы қандай мамандыққа ие болмасын, ол әрқашанда өз туған халқының тарихын білуге ұмтылады. Егер тарихты білу танымның шеңберін кеңейтсе, тарихи сана адамның да, ол өмір сүріп отырған қоғамның да мәдени деңгейін сипаттап, бейнелей алады»* депті Санжар Сейітжафарұлы. Осындай ойға бекіген ол бірнеше кітап жазды. «Ең көне замандардан бергі Қазақстан тарихы», «Қазақстанның бастан кешкендері: деректер мен материалдарда» кітаптары осылай өмірге келді. Басқа мақалаларын, қолжазбаларын есептемегенде, «Шатер мира» атты повесі – қазақ әдебиеті үшін елеулі еңбек. Бәлкім, орыс тілінде жазылғаны себеп болды ма, қазақ әдебиетінің тарихында бұл шығарма қаға берісте қалып келеді.

Санжар Асфендияровтың артында қалған мұрасы да осылар. Сонымен бірге ол қазақ тарихшыларын, тарих ғылымын қалыптастырды.

«Санжар Сейітжафарұлы ғылымның көп саласынан мол хабардар, дайындығы дархан, терең білімді, дүние танымы кең ғалым еді. Ол көптеген тілді білетін. Ағылшын, неміс, араб, парсы және бірнеше түркі тілдерінде басылған түпнұсқаларды пайдаланып, білімін ылғи да тереңдете түсіп жүретін. Тарихты жетік білу үшін көп тілді білу керек екенін біздерге де айтып отыратын», – деп естелік қалдырады шәкірті, тарихшы Дәмен Дінәсілов.

Ұстаздың көзін көргеннен кейін арада 40 жыл өткен соң Мұхаметжан Қаратаев күні кешегідей еске алғаны бар:

«Үш-төрт кісінің алдында ұзын бойлы, сұңғақ, сидалау келген қара торы кісі сызыла басып аудиторияға кірді. Үстіне кигені – ақ жібек көйлек, оның етегін жұқа галифе шалбардың сыртынан салып, белін жібектен ызған жіңішке белбеумен шалған, аяғында хром етік. Бізге тура қарап, салмақпен сөз бастағанда мөлдір қара көзі, сәл гана езу тартып жымыған жүзі жылышырай білдіреді. Жазық маңдайдың дәл ортасынан қақ жарып қайырған толқынды жұмсақ қара шаш, тұзу түскен мінсіз мұрын, бір шоқ қана тығыз қара мұрт профессордың сопақша келген кескінін сұлу да сүйкімді көрсетіп тұр. Ұзын кірпігінен ой ұшқынын шашыратып тұрып, орысша таза, әдемі сөйлеп кетті...»

Биолог боп кеткелі тұрған Қажым Жұмалиевті әдебиет факультетіне ауыстырған да – Санжар Асфендияров. Елдегі жалғыз университеттің ректоры бола тұрып, бір факультеттегі бір студентті байқап, оны кабинетіне шақырып алып тілдесуі – ағартушылыққа шындап кіріскенінің көрінісі. Қажым Жұмалиев ректормен алғаш кездескенде қазақшаға шорқақ екенін байқапты. Есесіне, орысшаға ағып тұр. Қажым Жұмалиев ҚазПИ-дегі студенттік күндерін былай еске алады:

«...Бізге ол кісінің әрбір қимылы, сөйлеген сөзі, жүріс-тұрысы – бәрі қызық, гажап тәрізденді. Санжар ағайды екінші курстың бірнеше студенті күтіп тұр екен. Ана кісі шығысымен-ақ әлгі «қулар» жақындаса кетті. Профессор оларды қолтықтан алып, әлдене әңгімелер айтып, ұзын коридордың арғы басына барып, сол қолтықтасқан бойы бері қарай жүрді. Шынын айтқанда, ол кезде, Санжар ағайдың бұл әдеті бізге ұнаған жоқ.

Профессор, ректор, соншама даңқты адамның студенттермен қолтықтасып жүруі біздің ақылымызға сыймады. Әлде, өзіміздің қолымыз жетпегесін, күндедік пе екен? Кейін білдік, үлкен үзіліс кезінде студенттермен дәл солай жүріп әңгімелесу – ол кісінің машығы екен. Жарты жыл өткеннен кейін, кейде өзіміздің де Санжар ағайдың қолтығына ілініп қалған кездеріміз болды.

Біздер ол кісіден «Қазақ тарихының» курсың түгел тыңдадық. Оның әр сабағың дәл осы тәрізді фактілерінің байлығы, құрылысының қызықтылығымен таңғалдыратың. Жоғары курс студенттерінің арасындағы оның беделінің тамыры қайда жатқаның біз енді ғана түсіндік. Енді біздер ол кісінің лекциясың ғана емес, сабағымызға қатысы жоқ, баяндамаларың да жібере қойдық па екен», – дейді Қажым Жұмалиев.

Мұхамеджан Қаратаевтың да әңгімесі осы мәнде:

«Мұнан былай Санжар Сейітжафарұлы Асфендияров студенттердің сүйікті ағасы болып кетті. Қамқор ректор, кейін тек профессор – әділ де адал, сезімтал да кішіпейіл, «қыз мінезді» адам болғандықтан ғана емес, терең білімді, нәзік мәдениетті, тілге жүйрік майталман ұстаз болғандықтан да профессор Асфендияровтың қазақ тарихы жөніндегі лекциясың тыңдауға әлденеше курс жиналатың едік. ҚазПИ-дің 11-аудиториясы лық толған. Туған халқыңның тарихыңан бұрын шежіреден басқа ештеңе естімеген өзіміз Санжар ағаның майда-қоңыр әуенмен жорғалатып айтқан мазмұнды лекциясың естігінде, шынын айтсақ, «аузымызды ашып», ұйып қалатыңбыз».

Амал не, 37-жылғы зұлмат Асфендияровты «ұмыт қалдырған» жоқ. Атылғаннан кейін араға 20 жыл салып барып ақталды.

Міне, Асфендияровтар өзінен кейінгі ұрпаққа осылай жол ашты. Қазір қазақ даласы дәрігерге, тарихшыға, мұғалімге кенде емес. Соның бәрі Асфендияровтардың жүріп өткен жолына бір қарап қояр ма екен дейсің...

Асылан ТІЛЕГЕН

“Жас ана мен нәрестенің өмірін сақтап қалған”. Қазақтың тұңғыш әйел дәрігері кім?

Фото: фотоколлаж bugin.kz / Арыстанбек Ғайнижамал

Халқымыз XIX-XX ғасырда әйел адамның тек ошақ қасында отырғанын күп көріп, білім алып, жұмыс істеуіне қарсылық танытқан. Дегенмен аты атала бермейтін небір қайсар қыздарымыз өзінің біліктілігін, таптырмас маман екенін түрлі салада көрсете білген. Сондай арулардың бірі- қазақтың тұңғыш әйел дәрігері **Гүлсім Асфендиярова**.

Гүлсім Асфендиярова хан-сұлтандардың отбасында дүниеге келген. Әкесі Сейітжапар Асфендиярұлы Әбілқайыр ханның ұрпақтарынан тараса, шешесі Гүландам Қошқарбайқызы Абылай ханның ұрпағы. Осындай текті әулеттен шыққан Гүлсім Асфендиярова 1880 жылы 12 қарашада Шымкент қаласында туған.

Сейітжапар мен Гүландам төрт қызын да Түркістандағы қыздарға арналған ең үздік оқу орны – Ташкент қыздар гимназиясына оқуға береді. 1899 жылы гимназияның толық курсын аяқтаған Гүлсім, бітіру куәлігін қолына алады.

Мұсылман халқының медициналық көмекке мұқтаж болғанын көрген Гүлсім Ташкентте арнайы латын тілінде дайындалып, емтихан тапсырып, Петерборға аттанады. 1900 жылы Қыздар медициналық институтына түсіп, онда 8 жыл оқиды. 1905-07 жылдардағы орыс революциясы тұсында Қыздар медициналық институты Петербордың өзге жоғары оқу орындары сияқты

уақытша қызмет етуін тоқтатуға мәжбүр болып, Гүлсім институтта тиісті 7 жылдың орнына 8 жыл оқып шықты.

1900 жылы түрік мұсылман халықтарының арасынан шыққан екі қыз ғана оқуға түседі. Ол полковник Асфендияровтың қызы – Гүлсім Асфендиярова болса, екіншісі подполковник Садық Әбдірахмановтың қызы – Зейнеп Әбдірахманова. Зейнептің ұлты – татар, Гүлсімнің ұлты – қазақ.

1913 жылы 3 қыркүйекте әскери-санитарлық ведомствоның №113 бұйрығы бойынша Гүлсім Асфендиярова өз еркімен мемлекеттік қызметтен босатылады. Түркістандағы мемлекеттік қызметін тоқтатқан соң, Гүлсім Асфендиярова Хиуа қаласында жаңадан ашылған ауруханаға жұмысқа қабылданады.

Хиуа ауруханасында әйелдер бөлімі меңгерушісі міндетін атқарған Гүлсім Асфендиярова орыс дәрігері А. Анисимовпен біріге отырып, алғаш рет жүкті әйелдің жатырына ота жасап, жас ана мен нәрестенің өмірін сақтап қалған.

1913 жылдың аяғына таман Ташкент қаласының басшылығы мол тәжірибе жинақтаған әрі өз еңбегімен жергілікті халықтың көңілінен шыққан Гүлсім Асфендиярованы қалада ұйымдастырылған перзентхананың бас дәрігері қызметіне тағайындалды.

1917 жылы тамызда Түркістан өлкесі қазақтарының жиыны өтті. Халық Гүлсім Асфендиярованы Ресейде өтетін құрылтай жиналысына депутаттыққа кандидат ретінде сайлап, оған үлкен сенім артады.

1920 жылы 13 ақпанда Ташкент қаласының ескі бөлігінде акушерлік курстарда оқыту ісін жүргізу мәселесі бойынша арнайы кеңес шақырылып, оған Г. Асфендиярова да қатысады. Кеңестің шығарған қаулысына сәйкес Г. Асфендияроваға акушерлік курстарда әйелдердің физиологиясы бойынша дәріс оқу ісі жүктелді.

Сырдария облысы Шымкент уезінде, кейін Ферғана облысының Пап бөлімшесінде дәрігер болып істеген. Ташкентте 30 төсектік жеке аурухана ашқан. Қазақ әйелдері үшін акушерлік мектеп ұйымдастырып, сонда оқытушы болған.

Гүлсім Асфендиярованың 1920-1937 жылдардағы 17 жылдық аралық әлі зерттелген жоқ. Өкінішке қарай, Гүлсімнің қызметін ашып көрсететін құжаттар Өзбекстанның мұрағаттарында жатыр.

1924 жылы қазан-қараша айларында жүргізілген Орта Азия республикаларының ұлттық-мемлекеттік межеленуінен кейін Гүлсім Асфендиярова ұйымдастырған акушерлік мектеп 1918 жылы Ташкентте ашылған алғашқы медициналық оқу орны – Түркістан өлкесі мұсылмандарының медициналық мектебінің қарамағына өтеді. Саналы ғұмырын туған халқына қызмет етуге арнаған Гүлсім Асфендиярова 1937 жылы қайтыс болды.

Деректер Алмас Жүнісбайдың aikun.kz сайтына берген сұхбатынан алынды
Материал авторы: Бану Әбдіғалиева

Алмас Жүнісбай, тарихшы: Гүлсім Асфендиярова – Әбілқайыр ханның ұрпағы

Тарих қойнауына үңілсек, еліміз азаттық таңына қол жеткізбей тұрып қаншама қиын-қыстау кезеңді басынан өткерді. Сондай бір қысылтаяң шақта қара басының қамын емес, халықтың жағдайын ойлап, қолұшын созғандардың арасында әйелдердің рөлі орасан зор болды.

Солардың бірі – қазақ қыздарының арасынан шыққан тұңғыш дәрігер Гүлсім Асфендиярова. Оның халықты ағартуда қосқан үлесі мен қызмет жолы жайлы тың деректер әлі күнге дейін толыққанды ашылмай, беймәлім күйінде жатыр. Біз мереке қарсаңында қазақ қыздарының арасынан шыққан тұңғыш дәрігер жайлы тарихшы Алмас Жүнісбаймен сұхбат құрған едік.

– Алмас мырза, нәубет жылдары халық игілігі үшін қызмет етіп, өз саласының тұңғышы әрі жарқ еткен жұлдызы атанған тұлғаларымыз туралы бірі білсе, бірі біле бермейді. Соның бірі – қазақ қыздарының арасынан шыққан тұңғыш дәрігер Гүлсім Асфендиярова. Оның «тұңғыш» атануына қандай іс-әрекеттері мен жүріп өткен жолы себеп болды?

– Гүлсім Асфендиярова хан-сұлтандардың отбасында дүниеге келген. Әкесі Сейітжапар Асфендиярұлы Әбілқайыр ханның ұрпақтарынан тараса, шешесі Гүландам Қошқарбайқызы Абылай ханның ұрпағы саналады. Осындай текті әулеттен шыққан Гүлсім Асфендиярова 1880 жылы Шымкент қаласында дүниеге келген. Гүлсімнің ата-анасы отбасында бала тәрбиесіне ерекше көңіл бөлді. Балалар мектепке барғанға дейін отбасында тәрбиеленді, яғни білім беру мәселесіне анасы Гүландам Қасымова жауап берген. Демек, Гүлсімнің анасы сауатты қазақ қыздарының бірі болғанын аңғаруға болады. Олар отбасында дүниеге келген сегіз балаға да жынысына, сол кезеңдегі дәстүрлі қоғамның қарсылығына қарамастан толыққанды білім беруге тырысқан. Сейітжапар мен Гүландам төрт қызын да Түркістандағы қыздарға арналған ең үздік оқу орны – Ташкент қыздар гимназиясына оқуға береді. Гүлсім оқуды үздік бағамен тәмамдаған соң болашақта дәрігер боламын деген үлкен мақсат қояды. Себебі сол уақытта Түркістан өлкесінде бірнеше індет пен жұқпалы ауру кең тараған кез еді. Жалпы, мұсылман халқының медициналық көмекке мұқтаж болғанын көрген Гүлсім Ташкентте арнайы латын тілінде дайындалып, емтихан тапсырып, куәлік алып, Петерборға аттанады. Ол Петербордағы Қыздар медициналық институтына, дәлірек айтсақ, қазіргі академик И.Павлов атындағы Санкт-Петербург мемлекеттік медициналық университетіне оқуға түседі. Сол тұста институт Еуропадағы медицина саласында білім беретін қыздарға арналған жалғыз университет еді. Бұл институтқа Гүлсім жалғыз өзі түскен жоқ. Мұнда Түркістан өлкесінің бірнеше тумасы, соның ішінде еврей, неміс және т.б. ұлт өкілдері оқыды. Бірақ 1900 жылы түрік мұсылман халықтарының арасынан шыққан екі қыз ғана оқуға түседі. Ол полковник Асфендияровтың қызы – Гүлсім Асфендиярова болса, екіншісі подполковник Садық Әбдірахмановтың қызы – Зейнеп Әбдірахманова. Зейнептің ұлты – татар, Гүлсімнің ұлты – қазақ. Гүлсім 1908 жылы аталған оқу орнын өте жақсы көрсеткішпен аяқтайды. Арнайы қыздар университеті болғандықтан, олар дәрігер-терапевт деген мамандықты алып шығады, яғни Гүлсім тек әйелдер мен балаларға дәрігерлік көмек көрсетуге құқылы болды. Университеттегі емтихандарын тапсырған соң ол патша Николайдың атына хат жазады. Гүлсімнің хатында өзі Түркістанның тумасы болғандықтан, өңірдің тұрмыс-салтын, жергілікті халықтың тілін

жақсы білгендіктен, сондай-ақ халыққа қызмет еткісі келгендіктен оны өзге аймаққа емес, Түркістан өлкесіне дәрігерлік қызметке жіберу туралы өтініш білдіреді. Нәтижесінде, өтініші қабылданып, ол Түркістандағы Темірлан ауылдық-дәрігерлік учаскесіне, қазіргі Түлкібас ауданына дәрігерлік қызметке жіберіледі. Қарап отырсақ, Гүлсім – қазақ қыздарының арасынан шыққан тұңғыш дәрігер ғана емес, Ресейдегі жоғары оқу орнын аяқтаған алғашқы қазақ қызы.

Талай нәрестенің дүниеге келуіне көмектесті

– 1917 жылы Қазан төңкерісінен кейін Түркістан өлкесіндегі саяси билікті өз қолына алған большевик билігі тұсында да Гүлсім Асфендиярова дәрігерлік және оқытушылық қызметін жалғастырыпты. Сол тұста ғылымда әйелдердің рөлі қандай маңызға ие болды?

– Гүлсім Хиуада қызмет еткен соң әрі туыстары Ташкентте орналасқандықтан, Ташкентке ауысу жолдарын қарастырды. 1914 жылы Ташкент қаласының мұсылман бөлігінде құрылған арнайы перзентханада жетекші қызметіне тағайындалып, сол жердің қызметін ұйымдастырады. Осы уақытта Гүлсім талай нәрестенің дүниеге келуіне көмектесті. Ол түркі мұсылман халықтарының арасында оқыған санаулы қыздардың бірі болғандықтан, революция келіп билік ауысып жатқан шақта Гүлсімді түрлі қоғамдық жұмыстарға тарта бастады. 1917 жылы тамызда Түркістан өлкесі қазақтарының жиыны өтті. Халық Гүлсім Асфендиярованы Ресейде өтетін құрылтай жиналысына депутаттыққа кандидат ретінде сайлап, оған үлкен сенім артады. Одан бөлек, 1917 жылы 24-27 сәуір аралығында Қазан қаласында І Бүкілресейлік мұсылман әйелдерінің съезі өтті. Сол жиынға Түркістаннан Гүлсім Асфендиярова, татар ұлтынан шыққан С.Еникеева және қазақ өлкесінен Аққағаз Досжанова арнайы делегат ретінде бастап барды. Сол сәттегі суреттер әлі күнге дейін сақталған. Гүлсім жиында әйелдердің құқығын, ана мен баланың денсаулығын қорғау, теңдік мәселелерін көтерген адам еді. Кейін Ташкентте перзентхананы басқара жүріп, туған інісі Санжар Асфендияров 1919 жылы Түркістан Республикасының денсаулық сақтау халық комиссиарының қызметін атқарған кезде жергілікті ұлт өкілдерінің арасынан дәрігерлерді даярлау жұмысына белсене қатысады. Газеттерге арнайы үндеулер жарияланды. Дәрігер көмекшісі, мейірбике, фельдшер мамандығына қысқа және ұзақмерзімді курстарды ұйымдастыруға атсалысып, курстардың оқу

бағдарламасын жазды. Сол курстарда өзі де дәріс оқып, ұстаздық қызметпен айналысты.

Медицина саласында өз ізін қалдырған мамандар

– Тарихи деректерде Гүлсім Асфендиярованың қазақ арасынан шыққан тұңғыш дәрігерлердің бірі Санжар Асфендияровтың әпкесі екені айтылады. Осыдан кейін «медицина ғылымымен тұтас бір династия айналысты ма?» деген сауал туындайды...

– Иә, расында солай айтуға негіз бар. Біріншіден, Гүлсім өз оқуын аяқтағанға дейін оның туған әпкесі Бибіайша Асфендиярова Әли Көтібаровқа тұрмысқа шығады. Ал Әли – қазақтың арасынан ғана емес, Орталық Азиядағы түрік мұсылман халықтары арасынан Петербордағы Жоғары әскери медициналық академияны алғаш аяқтап, Қызылорда өңірінде дәрігерлік қызметпен айналысқан адам. Екіншіден, Гүлсімнің өзі де дәрігерлік медицина институтын тәмәмдап, дәрігерлік қызметін жалғастырды. Ол – Орталық Азияда дәрігер ретінде танымал болған жан. Мәселен, Аққағаз Досжанованың өзі де Гүлсімді медицина саласындағы ұстазы ретінде тұтқан. Санжар Асфендияров – революцияға дейін медициналық академияны аяқтаған бес қазақтың бірі. Бұл – назар аударарлық маңызды факт. Санжар Асфендияровтың кіші қарындасы Анель Асфендиярова Рагоза Николай Ивановичке тұрмысқа шығады. Ол Санжар Асфендияровпен бір уақытта императорлық әскери медицинада оқып, кейіннен Түркістан өлкесінде әскери медициналық қызметпен айналысады. Кейіннен Ленинградтағы әскери-медициналық академияның жұқпалы аурулар кафедрасында басшылық еткен. Біраз ғылыми еңбектерімен танылып, нәтижесінде әскери медициналық қызметтің генералы қызметіне қол жеткізді. Олар Екінші дүниежүзілік соғыс жылдарында Ташкенттен Петерборға

келіп, әскери медициналық қызметтің дамуына үлес қосады. Осындай құнды деректерден кейін Асфендияров әулеті және сол отбасының мүшелерімен туыс болған адамдар медицина саласында ойып тұрып орын алған, өз ізін қалдырған мамандар деп түйіндеуге болады.

– Жоғары медициналық білім алып, дипломды дәрігер атанған алғашқы қазақ әйелдері ХХ ғасырдың басында феминистік қозғалыстың алдыңғы қатардағы көшбасшылары болған деп баға берілген. Олардың арасында Гүлсім Асфендиярова мен Аққағаз Досжанованың есімі ерекше аталады. Одан өзге бұл қатарда тағы қандай тұлғалар болды?

– Бұл сұраққа біржақты жауап беру қиын. Сол кезеңдегі феминистік қозғалыс деп айту қисынсыз шығар, бірақ қазіргі тілмен айтсақ, иә, феминистік қозғалыс деуге келеді. Бұл тұста жергілікті билік, Түркістан автономиясы, Алашорда үкіметі, онымен қоса Уақытша үкімет те әйел теңдігін қорғау, яғни ғасырлар бойы теңсіздік, құқықсыз жағдайында өмір сүріп келген әйелдер мәселесіне өте қатты көңіл бөлді. Қалыңмалды жою, әйелдер мен қыздарға ұлдармен бірдей тең құқылы білім беру, қыздарды мектеп пен университеттерге оқуға беру, жұмыс бабымен қызмет көрсету, сонымен қатар ана мен бала денсаулығы мәселесіне мән берген. Осы қозғалыстың қатарында өзінің қызметімен танылған Гүлсім Асфендиярова да табылады. Ол мемлекеттік деңгейде әйел мәселесіне қатысты мәселелерде пікірін ашық білдіріп, жағдайдың оң шешілуіне ықпал етті. 1919 жылы Ташкентте Қазақ ағарту институты құрылды. Сол жерде Санжардың тағы бір туған қарындасы ұстаздық қызметпен айналысты. Одан бөлек, Лапиндер әулетінен шыққан адамдар да әйел құқығы, олардың қоғамда өз орнын таба білуі және еңбекке тарту ісіне атсалысты. Санжар Асфендияровтың әйелі Рабиға Асфендиярова – революцияға дейін Петербордағы жоғары оқу орындарының бірі Павловский қайырымды қыздар институтында білім алған санаулы қазақ қыздарының бірі. Тіпті, қазақтар ғана емес, жалпы түрік мұсылман қыздарының арасынан шыққан санаулысы ғана деп айтуға болады. Рабиға Лапина – текті әулеттің қызы. Серәлі Лапиннің қызы институтта білім алған сауатты маман ретінде бірқатар мемлекеттік органдарда қызмет атқарды. Мәселен, қазіргі Алматы қаласында орналасқан Ұлттық кітапханада өңдеу бөлімінің меңгерушісі қызметімен айналысты. Ал Бибіайша Асфендиярова

кейіннен құрылған КСРО Ғылым академиясы қазақ филиалының жанындағы тарихи-археографиялық комиссияның хатшысы болды.

Әр қайраткер өз іздеушісін күтіп жатыр

– Дәрігер болу – жауапкершілік жүгі ауыр мамандық. Кешегі жер сілкінісі кезінде дәрігерлерге қатысты әлеуметтік желіде кең тараған видеолар да сөзімізге дәлел болмақ. Ал азаттыққа қол жеткізбей тұрып, сонау қиын-қыстау кезеңде жұқпалы індеттермен күрескен дәрігерлер туралы ақпарат әлі күнге дейін ашылмаған сандық күйінде жатыр, яғни олар жайлы деректер көмескі. Тарихта атқарған еңбегі орасан зор тұлғаларымыздың есімі мен ерлігі бүгінгі ұрпаққа толық жетті ме?

– Өкінішке қарай, Қазақстанда медицина, соның ішінде денсаулық сақтау саласының тарихын зерттеу мәселесі кенжелеп дамып келеді. Бұл туралы Кеңес заманында негізгі еңбектерде жарияланғанымен, біршама мәселе шет қалды. 1970-1980 жылдары қазақтан шыққан алғашқы дәрігерлерді қазаққа таныту мәселесі төңірегінде бірқатар еңбектер жарық көрді. Олардың ішінде Мұхамеджан Қарабаев, Аққағаз Досжанова туралы жазылған еңбектерді атап өтуге болады. Кейін 1984 жылы «Қазақтың алғашқы дәрігерлері» деген кітап жарыққа шықты. Сол кезде адамдар алғаш рет Мәскеу, Қазан қаласындағы медицина университеттерінде білім алып, елге оралған соң дәрігерлік қызметпен айналысқан қазақтар туралы біле бастады. Алайда әлі күнге дейін қайраткерлердің өмір жолы мен қызметі толық қалпына келген жоқ. Сондықтан олар жайлы маңызды деректер бүгінгі ұрпаққа толық жетті деп айта алмаймыз. Әр қайраткер әлі де өз іздеушісін күтіп жатыр. Біз жоғарыда атап өткен Санжар, Гүлсім, Аққағаздан өзге есімдері беймәлім қалған қаншама қайраткер бар. Революцияға дейін әскери қызметкерлер мемлекеттік қызметтен өтуге міндетті болса, дәрігерлер де тіркеуге алынып, қызмет етуге мәжбүр болды. Соғыс жағдайында індет тараған жағдайда дәрігерлерді тіркеуге алып, белгілі бір жұмысты атқаруға жұмылдырды. Мысалы, Түркістанға Бұхарадан, Хиуадан кірген індеттерге қарсы күрес жұмыстарына жұмылдырылған дәрігерлердің қатарында Санжар Асфендияров та болды. 2000 жылы «Кто есть кто в медицине» атты биографиялық анықтама кітабы жарық көрді. Бұл кітапта жүзге тарта қазақтан шыққан дәрігерлердің өмірбаяндары берілді. Дегенмен деректер әлі де толықтыруды, сан қырлы жағынан зерттеуді талап етеді.

Гүлсім туралы деректер Өзбекстан мұрағаттарында жатыр

– Гүлсім Асфендиярова – өз заманында дәрігерлік оқу орындарының беделін көтеру мәселесін шешуге білек сыбана атсалысқандардың бірі де бірегейі. Кейінірек дәрігердің ізінен еріп, жолын жалғастырған шәкірттері болды ма?

– Бұл сұрағыңызға жауап беру өте қиын дер едім. Гүлсім Асфендиярованың 1920 жылға дейінгі өмірі мен қызметі мұрағат деректерінің негізінде зерттелген. Сол тұста біраз дүние назарға алынып, факт ретінде нақтыланды. Ал 1920-1937 жылдардағы 17 жылдық аралық әлі зерттелген жоқ. Өкінішке қарай, Гүлсімнің қызметін ашып көрсететін құжаттар Өзбекстанның мұрағаттарында жатыр. Көршілес өзбек халқы тарапынан Гүлсім Асфендиярованы зерттеп жүрген зерттеушілер өте аз. Кезінде тарих ғылымдарының докторы, профессор Мадирим Махмұдов пен оның қызы арнайы зерттеулер жүргізіп, мақалалар жазды. Бірақ Гүлсім Асфендиярова жайлы толыққанды зерттеу жұмысы әлі де жүргізілмеді. Сондықтан оның өмір жолының бізге жетпеген беймәлім тұстары өте көп дер едім. Ал енді «шәкірттері кім?» деген сауалға жауап беру қиын... Гүлсім – өзі қызметте болған мекемеде, аурухана немесе перзентхана болсын азаматтық ұстанымы мен дәрігерлік борышын алғашқы орынға қойған маман. Ол ұстаздық жолында қызмет етуден ешқашан бас тартқан емес. Қолынан келгенше айналасына бар көмегін аямауға тырысты. Бәлкім, артынан ерген шәкірттері бар шығар, бірақ біз олардың небір естеліктерін таба алмай жатырмыз. Болашақта Ташкентке іссапармен жол түсіп жатса мұрағатқа барып, Гүлсім Асфендиярова туралы тың деректерді тауып, қалың оқырман назарына ұсынамыз деп ойлаймын.

Сұхбаттасқан Алтынай БАУЫРЖАНҚЫЗЫ

Иллюстратор: Роза Жасимова

«МНЕ КРАЙНЕ
ПОЛЬСТИЛО
ВЫСОКОЕ
ПРЕДЛОЖЕНИЕ
ЗАНЯТЬ ДОЛЖНОСТЬ
ПРИ ЖЕНСКОЙ
БОЛЬНИЦЕ В ХИВЕ,
ГДЕ РАНЬШЕ ЕДВА
ЛИ ДАЖЕ БЫВАЛИ
ЖЕНЩИНЫ-ВРАЧИ».

Тулъсуи Асфендиарова

ПЕРСОНА ДНЯ

Гульсум и Мариям Асфендияровы вместе со студентами-казахами в Санкт-Петербурге, 1907 год

*1917 жылы 24-27 сәуір аралығында Қазан қаласында өткен
I Бүкілресейлік мұсылман әйелдерінің съезі*

Алмас Жүнісбай, тарихшы: Гүлсім Асфендиярова – Әбілқайыр ханның

ұрпағы

Тарих қойнауына үңілсек, еліміз азаттық таңына қол жеткізбей тұрып қаншама қиын-қыстау кезеңді басынан өткерді. Сондай бір қысылтаяң шақта қара басының қамын емес, халықтың жағдайын ойлап, қолұшын созғандардың арасында әйелдердің рөлі орасан зор болды.

Солардың бірі – қазақ қыздарының арасынан шыққан тұңғыш дәрігер Гүлсім Асфендиярова. Оның халықты агартуда қосқан үлесі мен қызмет жолы жайлы тың деректер әлі күнге дейін толыққанды

ашылмай, беймәлім күйінде жатыр. Біз мереке қарсаңында қазақ қыздарының арасынан шыққан тұңғыш дәрігер жайлы тарихшы Алмас Жүнісбаймен сұхбат құрған едік.

– Алмас мырза, нәубет жылдары халық игілігі үшін қызмет етіп, өз саласының тұңғышы әрі жарқ еткен жұлдызы атанған тұлғаларымыз туралы бірі білсе, бірі біле бермейді. Соның бірі – қазақ қыздарының арасынан шыққан тұңғыш дәрігер Гүлсім Асфендиярова. Оның «тұңғыш» атануына қандай іс-әрекеттері мен жүріп өткен жолы себеп болды?

– Гүлсім Асфендиярова хан-сұлтандардың отбасында дүниеге келген. Әкесі Сейітжапар Асфендиярұлы Әбілқайыр ханның ұрпақтарынан тараса, шешесі Гүландам Қошқарбайқызы Абылай ханның ұрпағы саналады. Осындай текті әулеттен шыққан Гүлсім Асфендиярова 1880 жылы Шымкент қаласында дүниеге келген. Гүлсімнің ата-анасы отбасында бала тәрбиесіне ерекше көңіл бөлді. Балалар мектепке барғанға дейін отбасында тәрбиеленді, яғни білім беру мәселесіне анасы Гүландам Қасымова жауап берген. Демек, Гүлсімнің анасы сауатты қазақ қыздарының бірі болғанын аңғаруға болады. Олар отбасында дүниеге келген сегіз балаға да жынысына, сол кезеңдегі дәстүрлі қоғамның қарсылығына қарамастан толыққанды білім беруге тырысқан. Сейітжапар мен Гүландам төрт қызын да Түркістандағы қыздарға

арналған ең үздік оқу орны – Ташкент қыздар гимназиясына оқуға береді. Гүлсім оқуды үздік бағамен тәмәмдаған соң болашақта дәрігер боламын деген үлкен мақсат қояды. Себебі сол уақытта Түркістан өлкесінде бірнеше індет пен жұқпалы ауру кең тараған кез еді. Жалпы, мұсылман халқының медициналық көмекке мұқтаж болғанын көрген Гүлсім Ташкентте арнайы латын тілінде дайындалып, емтихан тапсырып, куәлік алып, Петерборға аттанады. Ол Петербордағы Қыздар медициналық институтына, дәлірек айтсақ, қазіргі академик И.Павлов атындағы Санкт-Петербург мемлекеттік медициналық университетіне оқуға түседі. Сол тұста институт Еуропадағы медицина саласында білім беретін қыздарға арналған жалғыз университет еді. Бұл институтқа Гүлсім жалғыз өзі түскен жоқ. Мұнда Түркістан өлкесінің бірнеше тумасы, соның ішінде еврей, неміс және т.б. ұлт өкілдері оқыды. Бірақ 1900 жылы түрік мұсылман халықтарының арасынан шыққан екі қыз ғана оқуға түседі. Ол полковник Асфендияровтың қызы – Гүлсім Асфендиярова болса, екіншісі подполковник Садық Әбдірахмановтың қызы – Зейнеп Әбдірахманова. Зейнептің ұлты – татар, Гүлсімнің ұлты – қазақ. Гүлсім 1908 жылы аталған оқу орнын өте жақсы көрсеткішпен аяқтайды. Арнайы қыздар университеті болғандықтан, олар дәрігер-терапевт деген мамандықты алып шығады, яғни Гүлсім тек әйелдер мен балаларға дәрігерлік көмек көрсетуге құқылы болды. Университеттегі емтихандарын тапсырған соң ол патша Николайдың атына хат жазады. Гүлсімнің хатында өзі Түркістанның тумасы болғандықтан, өңірдің тұрмыс-салтын, жергілікті халықтың тілін жақсы білгендіктен, сондай-ақ халыққа қызмет еткісі келгендіктен оны өзге аймаққа емес, Түркістан өлкесіне дәрігерлік қызметке жіберу туралы өтініш білдіреді. Нәтижесінде, өтініші қабылданып, ол Түркістандағы Темірлан ауылдық-дәрігерлік учаскесіне, қазіргі Түлкібас ауданына дәрігерлік қызметке жіберіледі. Қарап отырсақ, Гүлсім – қазақ қыздарының арасынан шыққан тұңғыш дәрігер ғана емес, Ресейдегі жоғары оқу орнын аяқтаған алғашқы қазақ қызы.

Талай нәрестенің дүниеге келуіне көмектесті

– 1917 жылы Қазан төңкерісінен кейін Түркістан өлкесіндегі саяси билікті өз қолына алған большевик билігі тұсында да Гүлсім Асфендиярова дәрігерлік және оқытушылық қызметін жалғастырыпты. Сол тұста ғылымда әйелдердің рөлі қандай маңызға ие болды?

– Гүлсім Хиуада қызмет еткен соң әрі туыстары Ташкентте орналасқандықтан, Ташкентке ауысу жолдарын қарастырды. 1914 жылы Ташкент қаласының мұсылман бөлігінде құрылған арнайы перзентханада жетекші қызметіне тағайындалып, сол жердің қызметін ұйымдастырады. Осы уақытта Гүлсім талай нәрестенің дүниеге келуіне көмектесті. Ол түркі мұсылман халықтарының арасында оқыған санаулы қыздардың бірі болғандықтан, революция келіп билік ауысып жатқан шақта Гүлсімді түрлі

қоғамдық жұмыстарға тарта бастады. 1917 жылы тамызда Түркістан өлкесі қазақтарының жиыны өтті. Халық Гүлсім Асфендиярованы Ресейде өтетін құрылтай жиналысына депутаттыққа кандидат ретінде сайлап, оған үлкен сенім артады. Одан бөлек, 1917 жылы 24-27 сәуір аралығында Қазан қаласында I Бүкілресейлік мұсылман әйелдерінің съезі өтті. Сол жиынға Түркістаннан Гүлсім Асфендиярова, татар ұлтынан шыққан С.Еникеева және қазақ өлкесінен Аққағаз Досжанова арнайы делегат ретінде бастап барды. Сол сәттегі суреттер әлі күнге дейін сақталған. Гүлсім жиында әйелдердің құқығын, ана мен баланың денсаулығын қорғау, теңдік мәселелерін көтерген адам еді. Кейін Ташкентте перзентхананы басқара жүріп, туған інісі Санжар Асфендияров 1919 жылы Түркістан Республикасының денсаулық сақтау халық комиссиарының қызметін атқарған кезде жергілікті ұлт өкілдерінің арасынан дәрігерлерді даярлау жұмысына белсене қатысады. Газеттерге арнайы үндеулер жарияланды. Дәрігер көмекшісі, мейірбике, фельдшер мамандығына қысқа және ұзақмерзімді курстарды ұйымдастыруға атсалысып, курстардың оқу бағдарламасын жазды. Сол курстарда өзі де дәріс оқып, ұстаздық қызметпен айналысты.

1917 жылы 24-27 сәуір аралығында Қазан қаласында өткен
I Бүкілресейлік мұсылман әйелдерінің съезі

Медицина саласында өз ізін қалдырған мамандар

– Тарихи деректерде Гүлсім Асфендиярованың қазақ арасынан шыққан тұңғыш дәрігерлердің бірі Санжар Асфендияровтың әпкесі екені айтылады. Осыдан кейін «медицина ғылымымен тұтас бір династия айналысты ма?» деген сауал туындайды...

– Иә, расында солай айтуға негіз бар. Біріншіден, Гүлсім өз оқуын аяқтағанға дейін оның туған әпкесі Бибіайша Асфендиярова Әли Көтібаровқа

тұрмысқа шығады. Ал Әли – қазақтың арасынан ғана емес, Орталық Азиядағы түрік мұсылман халықтары арасынан Петербордағы Жоғары әскери медициналық академияны алғаш аяқтап, Қызылорда өңірінде дәрігерлік қызметпен айналысқан адам. Екіншіден, Гүлсімнің өзі де дәрігерлік медицина институтын тәмәмдап, дәрігерлік қызметін жалғастырды. Ол – Орталық Азияда дәрігер ретінде танымал болған жан. Мәселен, Аққағаз Досжанованың өзі де Гүлсімді медицина саласындағы ұстазы ретінде тұтқан. Санжар Асфендияров – революцияға дейін медициналық академияны аяқтаған бес қазақтың бірі. Бұл – назар аударарлық маңызды факт. Санжар Асфендияровтың кіші қарындасы Анель Асфендиярова Рагоза Николай Ивановичке тұрмысқа шығады. Ол Санжар Асфендияровпен бір уақытта императорлық әскери медицинада оқып, кейіннен Түркістан өлкесінде әскери медициналық қызметпен айналысады. Кейіннен Ленинградтағы әскери-медициналық академияның жұкпалы аурулар кафедрасында басшылық еткен. Біраз ғылыми еңбектерімен танылып, нәтижесінде әскери медициналық қызметтің генералы қызметіне қол жеткізді. Олар Екінші дүниежүзілік соғыс жылдарында Ташкенттен Петерборға келіп, әскери медициналық қызметтің дамуына үлес қосады. Осындай құнды деректерден кейін Асфендияров әулеті және сол отбасының мүшелерімен туыс болған адамдар медицина саласында ойып тұрып орын алған, өз ізін қалдырған мамандар деп түйіндеуге болады.

– Жоғары медициналық білім алып, дипломды дәрігер атанған алғашқы қазақ әйелдері ХХ ғасырдың басында феминистік қозғалыстың алдыңғы қатардағы көшбасшылары болған деп баға берілген. Олардың арасында Гүлсім Асфендиярова мен Аққағаз Досжанованың есімі ерекше аталады. Одан өзге бұл қатарда тағы қандай тұлғалар болды?

– Бұл сұраққа біржақты жауап беру қиын. Сол кезеңдегі феминистік қозғалыс деп айту қисынсыз шығар, бірақ қазіргі тілмен айтсақ, иә, феминистік қозғалыс деуге келеді. Бұл тұста жергілікті билік, Түркістан автономиясы, Алашорда үкіметі, онымен қоса Уақытша үкімет те әйел теңдігін қорғау, яғни ғасырлар бойы теңсіздік, құқықсыз жағдайында өмір сүріп келген әйелдер мәселесіне өте қатты көңіл бөлді. Қалыңмалды жою, әйелдер мен қыздарға ұлдармен бірдей тең құқылы білім беру, қыздарды мектеп пен университеттерге оқуға беру, жұмыс бабымен қызмет көрсету, сонымен қатар ана мен бала денсаулығы мәселесіне мән берген. Осы қозғалыстың қатарында өзінің қызметімен танылған Гүлсім Асфендиярова да табылады. Ол мемлекеттік деңгейде әйел мәселесіне қатысты мәселелерде пікірін ашық білдіріп, жағдайдың оң шешілуіне ықпал етті. 1919 жылы Ташкентте Қазақ ағарту институты құрылды. Сол жерде Санжардың тағы бір туған қарындасы ұстаздық қызметпен айналысты. Одан бөлек, Лапиндер әулетінен шыққан адамдар да әйел құқығы, олардың қоғамда өз орнын таба білуі және еңбекке тарту ісіне атсалысты. Санжар Асфендияровтың әйелі Рабиға Асфендиярова – революцияға дейін Петербордағы жоғары оқу орындарының бірі Павловский қайырымды қыздар институтында білім алған

санаулы қазақ қыздарының бірі. Тіпті, қазақтар ғана емес, жалпы түрік мұсылман қыздарының арасынан шыққан санаулысы ғана деп айтуға болады. Рабиға Лапина – текті әулеттің қызы. Серәлі Лапиннің қызы институтта білім алған сауатты маман ретінде бірқатар мемлекеттік органдарда қызмет атқарды. Мәселен, қазіргі Алматы қаласында орналасқан Ұлттық кітапханада өңдеу бөлімінің меңгерушісі қызметімен айналысты. Ал Бибіайша Асфендиярова кейіннен құрылған КСРО Ғылым академиясы қазақ филиалының жанындағы тарихи-археографиялық комиссияның хатшысы болды.

Әр қайраткер өз іздеушісін күтіп жатыр

– Дәрігер болу – жауапкершілік жүгі ауыр мамандық. Кешегі жер сілкінісі кезінде дәрігерлерге қатысты әлеуметтік желіде кең тараған видеолар да сөзімізге дәлел болмақ. Ал азаттыққа қол жеткізбей тұрып, сонау қиын-қыстау кезеңде жұқпалы індеттермен күрескен дәрігерлер туралы ақпарат әлі күнге дейін ашылмаған сандық күйінде жатыр, яғни олар жайлы деректер көмескі. Тарихта атқарған еңбегі орасан зор тұлғаларымыздың есімі мен ерлігі бүгінгі ұрпаққа толық жетті ме?

– Өкінішке қарай, Қазақстанда медицина, соның ішінде денсаулық сақтау саласының тарихын зерттеу мәселесі кенжелеп дамып келеді. Бұл туралы Кеңес заманында негізгі еңбектерде жарияланғанымен, біршама мәселе шет қалды. 1970-1980 жылдары қазақтан шыққан алғашқы дәрігерлерді қазаққа таныту мәселесі төңірегінде бірқатар еңбектер жарық көрді. Олардың ішінде Мұхамеджан Қарабаев, Аққағаз Досжанова туралы жазылған еңбектерді атап өтуге болады. Кейін 1984 жылы «Қазақтың алғашқы дәрігерлері» деген кітап жарыққа шықты. Сол кезде адамдар алғаш рет Мәскеу, Қазан қаласындағы медицина университеттерінде білім алып, елге оралған соң дәрігерлік қызметпен айналысқан қазақтар туралы біле бастады. Алайда әлі күнге дейін қайраткерлердің өмір жолы мен қызметі толық қалпына келген жоқ. Сондықтан олар жайлы маңызды деректер бүгінгі ұрпаққа толық жетті деп айта алмаймыз. Әр қайраткер әлі де өз іздеушісін күтіп жатыр. Біз жоғарыда атап өткен Санжар, Гүлсім, Аққағаздан өзге есімдері беймәлім қалған қаншама қайраткер бар. Революцияға дейін әскери қызметкерлер мемлекеттік қызметтен өтуге міндетті болса, дәрігерлер де тіркеуге алынып, қызмет етуге мәжбүр болды. Соғыс жағдайында індет тараған жағдайда дәрігерлерді тіркеуге алып, белгілі бір жұмысты атқаруға жұмылдырды. Мысалы, Түркістанға Бұхарадан, Хиуадан кірген індеттерге қарсы күрес жұмыстарына жұмылдырылған дәрігерлердің қатарында Санжар Асфендияров та болды. 2000 жылы «Кто есть кто в медицине» атты биографиялық анықтама кітабы жарық көрді. Бұл кітапта жүзге тарта қазақтан шыққан дәрігерлердің өмірбаяндары берілді. Дегенмен деректер әлі де толықтыруды, сан қырлы жағынан зерттеуді талап етеді.

Гүлсім туралы деректер Өзбекстан мұрағаттарында жатыр

– Гүлсім Асфендиярова – өз заманында дәрігерлік оқу орындарының беделін көтеру мәселесін шешуге білек сыбана атсалысқандардың бірі де бірегейі. Кейінірек дәрігердің ізінен еріп, жолын жалғастырған шәкірттері болды ма?

– Бұл сұрағыңызға жауап беру өте қиын дер едім. Гүлсім Асфендиярованың 1920 жылға дейінгі өмірі мен қызметі мұрағат деректерінің негізінде зерттелген. Сол тұста біраз дүние назарға алынып, факт ретінде нақтыланды. Ал 1920-1937 жылдардағы 17 жылдық аралық әлі зерттелген жоқ. Өкінішке қарай, Гүлсімнің қызметін ашып көрсететін құжаттар Өзбекстанның мұрағаттарында жатыр. Көршілес өзбек халқы тарапынан Гүлсім Асфендиярованы зерттеп жүрген зерттеушілер өте аз. Кезінде тарих ғылымдарының докторы, профессор Мадирим Махмұдов пен оның қызы арнайы зерттеулер жүргізіп, мақалалар жазды. Бірақ Гүлсім Асфендиярова жайлы толыққанды зерттеу жұмысы әлі де жүргізілмеді. Сондықтан оның өмір жолының бізге жетпеген беймәлім тұстары өте көп дер едім. Ал енді «шәкірттері кім?» деген сауалға жауап беру қиын... Гүлсім – өзі қызметте болған мекемеде, аурухана немесе перзентхана болсын азаматтық ұстанымы мен дәрігерлік борышын алғашқы орынға қойған маман. Ол ұстаздық жолында қызмет етуден ешқашан бас тартқан емес. Қолынан келгенше айналасына бар көмегін аямауға тырысты. Бәлкім, артынан ерген шәкірттері бар шығар, бірақ біз олардың небір естеліктерін таба алмай жатырмыз. Болашақта Ташкентке іссапармен жол түсіп жатса мұрағатқа барып, Гүлсім Асфендиярова туралы тың деректерді тауып, қалың оқырман назарына ұсынамыз деп ойлаймын.

– Әңгімеңізге рақмет!

Сұхбаттасқан

Алтынай БАУЫРЖАНҚЫЗЫ

Спорила с визирем и помогала бедным. Как жила Гульсум Асфендиярова — первая казашка в медицине

Быть первой в профессии всегда было сложно, особенно если ты женщина на рубеже XIX и XX веков. Нужны невероятная страсть к своему делу, большое упорство и смелость. Такой была Умми Гульсум Асфендиярова — одна из первых казашек-врачей. И хотя фамилия Асфендияровых широко известна благодаря младшему брату Гульсум — Санжару Асфендиярову, государственному деятелю, именем которого назван медицинский университет в Алматы. Именно Гульсум первой связала фамилию Асфендияровых с медициной.

TengriMIX расскажет о том, как жила и служила своему народу первая женщина-казашка в медицине.

Гульсум родилась в Ташкенте в 1880 году в семье военного переводчика Сейтжафара Асфендиярова и Гуляндам Касымовой, правнучки Абылай хана. Отец девушки служил при туркестанском генерал-губернаторе. В чине генерал-майора вышел на пенсию в 1916 году. Он также был кавалером бухарского ордена Золотой звезды 1-й степени. Родители обеспечили всех своих детей домашним образованием. Более того, отец позволил Гульсум пойти учиться дальше, несмотря на то, что в регионе царили патриархальные

устои. В 1891 году она поступает на обучение в Ташкентскую женскую гимназию и в 1899-м получает аттестат об успешном окончании гимназии.

В 1897 году в Петербурге открылся Женский медицинский институт, ставший первым в Европе учебным заведением, где девушки могли получить высшее образование. Поступление в институт в столице империи было смелым и ответственным шагом для молодой девушки из Туркестанского края, которая впервые покидала отчий дом. Гульсум успешно сдала вступительные экзамены. В 22 года она отправилась на обучение в далекую столицу вместе с еще одной казашкой — Зейнаб Абдрухмановой, которая также стала стипендиаткой института.

Жизнь юной девушки в Петербурге начала XX века была полна трудностей. В империи разгорались крестьянские восстания, происходили теракты, жертвами которых были государственные деятели, организованные демонстрации рабочих приводили к массовым забастовкам. Впервые в жизни оказавшись вдали от родного дома, Гульсум приходилось в одиночку сталкиваться с невзгодами жизни в столице, она нередко была вынуждена голодать и мерзнуть в ветреном Петербурге. Однако в 1906 году девушке повезло повидаться с отцом, когда он прибыл в Петербург вместе с посланниками из Бухары. На последнем курсе института к девушке в гости приехал любимый младший брат Санжар, который хотел так же, как и сестра, поступить в медицинский университет, но по стечению обстоятельств оказался в числе курсантов Военно-медицинской академии. Мужчины семьи во всем поддерживали хрупкую, но настойчивую девушку.

Гульсум и Мариям Асфендияровы вместе со студентами-казахами в Санкт-Петербурге. 1907 год.

На последнем курсе института Гульсум всерьез задумывалась о своей будущей работе врача в родном краю и службе народу. Девушка написала два прошения о принятии на работу участковым врачом в Туркестанский военный округ, первое из которых было направлено в Туркестанское военно-медицинское управление:

«Кончив курс в Санкт-Петербургском Женском медицинском институте, хорошо зная как сартовский, так и киргизский языки, мне очень было желательно работать среди знакомой и близкой мне национальности. Обращаюсь к Вам с покорнейшей просьбой назначить меня Тамерлановским сельско-участковым врачом Чимкентского уезда».

Второе письмо с прошением о принятии на работу в тот же Тамерлановский врачебный участок Гульсум осмелилась адресовать напрямую императору Николаю II:

«Имея желание поступить на службу Вашего Величества участковым врачом в Туркестанский военный округ, в село Тамерлановку Чимкентского уезда Сыр-Дарьинской области, всеподданнейше прошу: Дабы повелено было сие прошение мое принять и меня вышепоименованную определить на службу в Туркестанский военный округ».

Прошение Гульсум было удовлетворено менее чем через месяц. Девушку приняли на государственную службу и назначили врачом в небольшой врачебный участок в селе Тамерлановка, где она одна принимала около восьми тысяч человек. Спустя несколько лет нелегкой работы в Тамерлановском участке она переводится на работу в Папский сельский врачебный пункт, в котором условия работы были слегка легче, но санитарные нормы которого тоже требовали значительного улучшения. Бедность населения и отсутствие доступной медицины привели к тому, что неравнодушный профессионал своего дела Гульсум лично проводила осмотр жилищных помещений пациентов, а также беседовала с сельским населением касательно личной гигиены и охраны здоровья.

В 1912 году в Хивинском районе заканчивалось строительство городской больницы, куда главный визирь района пригласил Гульсум на работу,

обратившись к отцу девушки. Сейтжафар Асфендияров, передав Гульсум послание главного визиря, получил в ответ от дочери письмо:

«Дорогой папа!

На письмо Ваше от 14 ноября по поводу условий, на каких я могла бы поступить женщиной-врачом в больницу в Хиве, которая открывает свои действия с июня будущего 1913 года, могу сообщить следующее:

1) Я состою на государственной русской службе уже 4 года участковым врачом и рассчитываю по окончании службы получить пенсию от этого правительства в обеспечении жизни на старости лет.

2) В настоящее время на этой службе я получаю ежегодное жалование, столовых, на наем переводчика, на разъезды и прочие расходы — 2680 руб. 59 копеек, а с июня месяца будущего года получать добавочных за первое пятилетие в размере 20 процентов жалования т.е. 290 руб. Итого, с июня месяца будущего года буду получать 2970 руб. 59 копеек.

Живу на линии железной дороги, следовательно, имею большое удовольствие сообщения с Вами. Вы прислали мне письмо достопочтительного Везиря Акбара Ислама Хаджи, в котором его Превосходительство просит Вас сообщить условия, на каких я могу служить в Хиве в новооткрываемой больнице. Вопрос этот поставил меня в крайне затруднительное положение: ведь в таких учреждениях как лечебницы, больницы, госпитали существуют штаты чинов, служащих в них, заблаговременно выработанные и опубликованные во всеуслышание.

Если условия, поставленные мною разойдутся с условиями, назначенными, я буду поставлена в крайне неловкое положение, а потому ответить Вам теперь на этот вопрос не могу. Вопрос этот, как я полагаю, может быть ... милостивым благоусмотрением Его светлости Хазрети Хана.

Прошу Вас, папа, обо всем этом сообщить Его Превосходительству Везирию Акбару Исламу Хаджи в ответ на письмо их к Вам от 25 октября сего года.

Мне крайне польстило высокое предложение занять должность при женской больнице в Хиве, где раньше едва ли даже бывали женщины-врачи.

Если назначение мое в Хиву по милости Хазрети Хана состоится, то я была бы крайне рада случаю поработать добросовестно на пользу родного мне мусульманского населения и постараться заслужить высокое внимание Хазрети Хана, сановников, состоящих при особе Его светлости, а также доверие и расположение хивинских жителей.

Искренно любящая Вас Умма Гулсум Асфендиярова.»

Это письмо говорило о многом в характере девушки и ее уважительном отношении к отцу, который относился к ней также очень трепетно.

В 1913 году городская больница Хивинского района распахнула свои двери, и Гульсум приступила к обязанностям акушера-ассистента под руководством старшего врача. Она была невероятно увлечена новой работой и с радостью служила простым людям, несмотря на то, что медицинское финансирование района было мизерным. Именно в Хивинской городской больнице Гульсум впервые в истории региона провела операцию кесарева сечения, чем спасла роженицу и младенца.

Однако в 1914 году из-за вступления России в Первую мировую войну, по просьбе отца, который имел отношение к военным, Гульсум была вынуждена вернуться в Ташкент. В Ташкенте с его помощью ей удалось открыть собственное акушерско-гинекологическое отделение на 30 мест. Помимо ведения медицинской деятельности, в Ташкенте Гульсум также приобщилась к политической жизни. В 1918 году она была делегатом от Ташкента на Всероссийском съезде мусульманок. Она также была избрана членом Временного центрального организационного бюро мусульманок России.

По возвращении в Ташкент Гульсум продолжила медицинскую работу в качестве директора городского роддома и параллельно участвовала в политической жизни Туркестанского края, помогая брату Санжару в организации помощи голодающим и обездоленным. В 1920 году Гульсум становится создателем курсов по подготовке акушеров при поддержке Мусульманского бюро, а также лично ведет занятия по физиологии беременных женщин. Чуть позже курсы были переданы в Ташкентский медицинский техникум, в котором Гульсум преподавала еще долгие годы.

Она успешно совмещала преподавательскую деятельность с новой работой в Ташкентской детской больнице, которую начала в 1922 году. Гульсум также избиралась членом городского совета, продолжала просвещать население о важности охраны здоровья, писала в журналы статьи о проблемах материнства и детского здоровья.

*Г. Дж. Асфендиярова вместе со сослуживцами
детской больницы г. Ташкента (1923 г.)*

Гульсум Асфендиярова в Ташкенте вместе с сослуживцами детской больницы. На фотографии она вторая в первом ряду.

Гульсум Асфендиярова не была замужем и не имела детей. Она всецело посвятила свою жизнь медицине и службе во благо народа. К сожалению, поздние годы жизни Гульсум доподлинно малоизвестны, поскольку она вела закрытый образ жизни в связи с тем, что младший брат Санжар был объявлен врагом народа. Тем не менее имя и память об Умми Гульсум Асфендияровой стали неотъемлемой частью истории казахского народа. Несмотря на множество преград на пути, Умми Гульсум стала не только первой казахской женщиной-врачом, но внесла значимый вклад в развитие медицины, а также помогла появиться на свет тысячи новорожденным.

<https://mix.tn.kz/mixnews/sporila-vizirem-pomogala-bednyim-jila-gulsum-asfendiyarova-430903/>

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

https://news_kaznmu_edu_kz/спорила-с-визирем-и-помогала-бедным-ка/, [биография гульсим асфендиярова биография](#)

ПЕРВАЯ ЖЕНЩИНА – ВРАЧ СОВЕТСКОГО ВОСТОКА

Гульсум Джафаровна Асфендиарова (1880-1941) – первая казашка-врач с высшим образованием, организатор системы здравоохранения в Туркестанском крае, медик-педагог.

До завоевания Казахстана Российской империей грамотность у казахов была распространена на чагатайско-общетюркском языке. Поэтому царские чиновники вынуждены были открывать русско-туземные школы, чтобы готовить себе помощников-кадров казахов из числа местных жителей. В числе других, были и медработники, отдельные из которых получили высшее образование в Москве, Петербурге, Казани, Омске и других городах России. Со временем, наряду с мужчинами, диплом врача получали и женщины.

Одним из них была уроженка города Ташкент Гульсум Сейтжапаровна Асфендиарова, которая была первым дипломированным врачом из числа местных девушек Средней Азии и Казахстана. Родилась она 12 ноября 1880 года, в семье переводчика канцелярии генерал-

губернатора Туркестана. Отца звали Султан Саид Джафар (аристократ, потомок Абулхаир-хана), мать ее Гуландом Касымова была домохозяйкой. Они воспитывали детей, большинству из которых сумели дать образование (Асфендиаров Санжар. Шығармалары. Төрттомдық шығармалар жинағы. Санжар Асфендияров. / Алматы : Ел –шежіре, - 2014, 179 б.). Начальное образование Гульсум, как и ее братья и сестры, получила на дому. В 1890 году в десятилетнем возрасте ее отдали в Ташкентскую женскую гимназию. Гимназия была открыта еще в 1878 году, где образование получили ее старшие сестры - Фатима и Айша. Гульсум окончила гимназию в 1899 году и получила аттестат

(Жүнісбаев А. Санжар Асфендияров: өмірі мен қызметі (1899-1938 жж.). т. I: (1899-1938) – Алматы: Елтаным баспасы, 2014. – 256 б. +12 бет суретті жапсырма. 45 б.). Ей было 22 года, когда она успешно сдала экзамены и была зачислена в Петербургский Женский медицинский институт.

В 1897 году в Петербурге открылся Женский медицинский институт, который существовал как частное заведение на деньги жертвователей, где женщины могли получить наравне с мужчинами высшее медицинское образование. Многие чиновники Туркестанского края поспешили определить своих дочерей туда. Однако, из-за удаленности столицы, обучение было очень накладным и позволить себе его мог не каждый.

Годы учебы Гульсум Асфендияровой в столице были очень сложными и в социально-политическом, и личностном отношении. Жила она в частной квартире, испытывала на себе и холод и голод, но несмотря на все эти трудности продолжала учиться. Благодаря, отличной учебе она оказалась в числе лучших стипендианток Туркестана. Советом при генерал-губернаторе были учреждены 10 стипендии, назначаемых девушкам из Туркестанского края, поступившим в этот институт. Помимо дочерей русских чиновников, в том же году стипендию смогли получить и две девушки-казашки: Гульсум Асфендиярова и Зейнеп Абдурахманова. Окончив институт в 1908 году и вернувшись на родину, они и стали первыми женщинами-врачами из числа коренных жителей не так давно созданной губернии (М.Махмудов. Первые-врачи в дореволюционном Туркестане. // Советское здравоохранение.- Москва, 1988. № 8.- с.68.).

Зейнеп Абдурахманова, проработала по своей специальности несколько лет, вышла замуж и уехала. Напротив, судьба и карьера Г.Асфендияровой были тесно связаны с

Туркестаном и звание «первой» традиционно закрепилось за ней.

За месяц до окончания учебы 11 апреля 1908 году Гульсум Асфендиярова обратилась с письмом о принятии на работу в Туркестанское военно-медицинское управление: «Кончив курс в Санкт-Петербургском Женском Медицинском Институте, хорошо зная, как казахский так и сартовский языки, мне бы очень было желательно работать среди знакомой и близкой мне национальности. Обращаюсь к Вам, с покорнейшей просьбой назначить меня Тамерлановским сельско-участковым врачом Чимкентского уезда».

Почти в это же время, в том же году она обратилась с письмом и к царю Николаю II-му: «Имея желание поступить на службу Вашего Величества участковым врачом в Туркестанский военный округ в село Тамерлановку Чимкентского уезда Сыр-Дарьинской области, всеподданнейше прошу: Дабы повелено было сие прошение мое принять и меня вышепоименованную определить на службу в Туркестанский военный округ» (Жүнісбаев А. Санжар Асфендияров: өмірі мен қызметі (1899-1938 жж.). т. I: (1899-1938) – Алматы: Елтаным баспасы, 2014. – 256 б. +12 бет суретті жапсырма. 180-181 бб.).

Наконец, 5 июня 1908 года Гульсум Асфендиярова была принята на государственную службу и назначена врачом в Тамерлановский врачебный участок Чимкентского уезда. Она прибыла на место службы 27 июня, а на следующий день начала прием больных (Асфендияров Санжар. Шығармалары. Төрттомдық шығармалар жинағы. Санжар Асфендияров. / Алматы : Ел – шежіре , - 2014.). Здесь на каждом участке, площадью в 24 тысячи квадратных метров, проживало до 8 тысяч потенциальных пациентов. Добираться до отдаленных аулов приходилось на

телегах или верхом на лошади. Там, куда попала Г.Асфендиярова по распределению, ситуация с медицинским обслуживанием была ужасающей, катастрофически здесь не хватало профессиональных медиков. Бедность и недоступность медицинской помощи являлись источниками санитарно-эпидемического неблагополучия населения (Исмаилов А. Из истории семьи Санжара Асфендиярова. // Қазақстан мұрағаттары. – Астана - 2008. № 1. -105 б.).

Кроме жалованья Г. Асфендиярова, как участковый лекарь получала компенсацию: «столовых», «на переводчика», «на проезд» и прочие расходы – в общей сложности 2680 рублей в год; ежегодно полагался 10-дневный отпуск, а раз в четыре года – отпуск четыре месяца и повышение жалованья «за выслугу» приблизительно на 10%. (Жүнісбаев А. Санжар Асфендияров: өмірі мен қызметі (1899-1938 жж.) т. I: (1899-1938) – Алматы: Елтаным баспасы, 2014. – 256 +12 бет суретті жапсырма. 182 б.).

После 3-х лет работы, в 1910 году Г.Асфендиярова попросилась на работу в Папский сельский врачебный участок Наманганского уезда. Хотя здоровья жителей этого участка было намного лучше, чем на прежнем месте, но сохранились те же проблемы с низким уровнем жизни и санитарным состоянием мест. Г. Асфендиярова была высококлассным акушером-гинекологом, однако помимо лечебной работы приходилось ей заниматься и социальными проблемами, связанными с женщинами и детьми. Работая, по своей специальности она спасла жизнь стольким женщинам и дала возможность выжить стольким детям. Статистика детской смертности до революции не велась, как и не было учета случаев летального исхода рожениц. (М.Махмудов. Первые-врачи в дореволюционном Туркестане. // Советское здравоохранение.- Москва, 1988. № 8.- с.68.).

В конце 1911 года в далекой Хиве приступили к постройке больницы, начались поиски опытных медицинских работников. Главный визирь ханства Акбар Саид Исламходжа с просьбой обратился к Туркестанскому военно-медицинскому инспектору Д.И. Рябчевскому и знакомому приятелю СаидДжафаровичу Асфендиярову. Накануне 1912 года отец передает Гульсум предложение Хивинского визиря приступить к работе в строящейся Хивинской городской больнице. Гульсум согласилась при одном условии, что ее заработная плата и причитающиеся пенсионные гарантии будут не меньше текущих на российской медслужбе. (Жүнісбаев А. Санжар Асфендияров: өмірі мен қызметі (1899-1938 жж.) т. I: (1899-1938) – Алматы: Елтаным баспасы, 2014. – 256 б. +12 бет суретті жапсырма). И в 1913 году она приступает к обязанностям акушер-ассистента главного врача в Хиве. Здесь, впервые в истории азиатского края, она провела операцию - Кесарево сечение. В месяц Хивинская городская больница принимала от 3 до 4 тысяч пациентов. Больница и амбулатория в октябре 1913 г. приняла 157 мужчин и 1162 женщин, в декабре 2358 и 1609 человек. В январе 1914 года ввели частичную плату, то есть мужчин было принято – 1596 и женщин – 1128, на 1238 человек меньше чем было в предыдущем месяце (М.Махмудов. Первые-врачи в дореволюционном Туркестане. // Советское здравоохранение.- Москва, 1988. № 8.- с.68.).

За короткое время, как и больница, так и её персонал, заслужили уважение и доверие населения. Однако времена были беспокойными и Гульсум Асфендиярова, по совету отца вернулась в Ташкент, где начала свою частную практику и открыла частное акушерско-гинекологическое отделение на 30 коек. В Ташкенте она активно включилась в политическую деятельность.

Помогала отцу в проведении собрания в казахском обществе, участвуя на его Первом организационном съезде.

В 1918 году в городе Казань проходил II Всероссийский съезд мусульман, делегатом из Ташкента была избрана Гульсум Асфендиарова, а из Тургайской области – Аккагаз Досжанова. Они обе были избраны членами Временного центрального организационного бюро мусульманов России.

По возвращению в Ташкент, Гульсум продолжает работу в женской больнице, помогает членам Сырдарьинского комитета в работе по организации помощи голодающим и бездомным, где работал ее брат Санжар Асфендиаров (будущий министр здравоохранения КазАССР) (Асфендиаров Санжар. Шығармалары. Төрттомдық шығармалар жинағы. Санжар Асфендияров. / Алматы: Ел – шежіре, - 2014, 181 б.). В 1920 году по поручению и поддержке Мусульманского бюро, возглавляемого Наркомом здравоохранения Туркестанской республики Т. Рыскуловым, Г. Асфендиарова организовала «Женские акушерские курсы», где лично сама вела дисциплину «Физиология беременных женщин». Позднее эти курсы были переподчинены Ташкентскому медицинскому техникуму имени Ю. Ахунбабаева (ныне 2-й Республиканский медицинский колледж г. Ташкента), где Гульсум преподавала еще долгие годы.

С 1922 года она совмещает преподавание с работой в Детской городской больнице, где ее помощницей стала Аккагаз Досжанова, первая выпускница открывшегося в Ташкенте Восточно-Азиатского университета по специальности врач. С Досжановой, Гульсум была знакома еще по работе в организационном бюро мусульманок России в Казани. Так и продолжилась эстафета борьбы женщин Востока за равные права в сфере профессий (Исмаилов А. Из истории

семьи Санжара Асфендиарова. // Қазақстан мұрағаттары. – Астана - 2008. № 1. -105 б.).

В 1920-е годы Г. Асфендиарова неоднократно избиралась членом городского Совета, выступала в печати по вопросам благоустройства социальной сферы, защиты материнства и детства. Ее статьи по этим актуальным проблемам публиковались в журналах: «Медицинская мысль Узбекистана», «За социалистическое здравоохранение Узбекистана» (Асфендиарова Гульсум Джафаровна. Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/>).

Дальнейшая судьба Г. Асфендиаровой малоизвестна. В годы репрессий 1930-х брата Гульсум, Санжара расстреляли, а его жену отправили в Карагандинский лагерь политзаключенных (Асфендиаров Санжар. Шығармалары. Төрттомдық шығармалар жинағы. Санжар Асфендияров. / Алматы: Ел – шежіре, - 2014. 198 б.). Г. Асфендиярова так и не встретила свою судьбу и не создала семьи. Жизнь ее, как дочери генерал-майора и сестры «врага народа», висела на волоске. Поэтому, избегая горькой участи «неблагонадежных» она пережила страшный террор и умерла своей смертью в Ташкенте в 1941 году. Место ее захоронение неизвестно.

Долгие годы память о ней была забыта, пока обретение независимости не открыло занавесы. Сегодня кое-что о ней известно, но недостаточно. Деятельность Г. Асфендиаровой как видного врача-педагога, общественного деятеля и первого организатора системы здравоохранения в Туркестанском крае, достойна чести и дальнейшего всестороннего изучения ее жизни.

БОЗДАКОВА Ш.А.,

*ИС Института истории и этнологии
имени Ч.Ч. Валиханова.*